

บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด*

The Integration Theravada Buddhist Philosophy to Strengthen the Family of Thai Woman Marrying Foreigners in Roi Et Province

พว-ครูวิกรมธรรม (พว- คัมภีรธรรม), ไซวิทย บำรุงศักดิ์ และสงวน หล้าโพนกัน
Phrakhru Wikromthammathach (Peera Khampeerawaratham), Sowit Bamrungphak
and Sanguan Laphontan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: Khruwikrom@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว 2) ศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว 3) บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว 4) เสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 15 คน วิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

- แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวเป็นการนำเสนอถึงการอยู่ร่วมกันของคู่สามีภรรยาที่มีจุดหมายเพื่อสร้างครอบครัวให้มั่นคงทางด้านฐานะและมีทายาทไว้เพื่อสืบตระกูล ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี 5 ด้าน คือ ด้านสัมพันธภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านทุนทางสังคม และด้านบทบาทหน้าที่
- หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ได้แก่ 1) หลักสมชีวิตา (สมสัทธา สมศีลา สมจาคา สมปัญญา) 2) หลักคิหิสุข (อัตถิสุข โภคสุข อนนสุข อนวัชชสุข) 3) หลักโภควิภาค (1 ส่วนสำหรับเลี้ยงตนและทำประโยชน์ 2 ส่วน เพื่อการลงทุน 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในเวลาจำเป็น) 4) หลักฆราวาสธรรม (สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ)

*ได้รับบทความ: 16 กุมภาพันธ์ 2567; แก้ไขบทความ: 17 มิถุนายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 22 มิถุนายน 2567
Received: February 16, 2024; Revised: June 17, 2024; Accepted: June 22, 2024

3. บูรณาการหลักพุทธปรัชญา 4 ประการคือ 1) หลักสมชวีธรรม การสร้างวิสัยทัศน์ที่ถูกต้อง เพื่อพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็ง 2) หลักฆราวาสธรรม สร้างความเข้มแข็งด้านความสัมพันธ์ระหว่างคู่สามี ภรรยา 3) หลักโภควิภาค สร้างความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการ และ 4) หลักคิหิสุข สร้างความเข้มแข็ง ด้านฐานะแก่ครอบครัว

4. องค์ความรู้ที่ได้ คือ CBB MODEL ได้แก่ C = Creating a strong family head หมายถึง การสร้างหัวหน้าครอบครัวให้เข้มแข็ง B = Building strength between people in the family หมายถึง การสร้างความเข้มแข็งระหว่างบุคคลในครอบครัว และ B = Building and strengthening family status คือ การสร้างสร้างความเข้มแข็งทางฐานะครอบครัว

คำสำคัญ: พุทธปรัชญาเถรวาท; ความเข้มแข็ง; ครอบครัว

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the concept of strengthening the family, 2) to study the principles of Theravada Buddhist philosophy regarding to strengthening the family, 3) to integrate Theravada Buddhist philosophy to strengthen the families, 4) to present knowledge about Theravada Buddhist philosophy to strengthen the family of Thai women who marry foreigners in Roi Et Province. It is qualitative research. Data were collected from primary and secondary documents and in-depth interviews with 15 peoples. Descriptive analysis was performed using the inductive method.

The research results were as follows:

1. The concept of strengthening the family it is a presentation of the concept that the living together of a married couple with the goal of creating a family with stability in status, and have heirs to carry on the family. Living with honesty. Behave as a good example in five areas: relationships, economics, social, capital, and roles.

2. Theravada Buddhist philosophy regarding strengthening the family includes: 1) the principle of Samjivita (Samsaddha, Samsila, Samcaka, Sampanya), 2) the principle of Kihisuk (Atthisuk, Phoksuk, Ananasuk, and Anavajjasuk), 3) The principle of Bhogavi (1 part for self-sufficiency and benefit, 2 parts for investment, and 1 part kept for use in times of need) 4) Principles of Secular Dhamma (Sajja Dama Khanti Caka).

3. Integrate the four principles of Buddhist philosophy using the following methods: 1) Samjivi Dhamma principle creating the correct vision to develop a strong family; 2)

Secular Dhamma principles to strengthen the relationship between married couples; 3) strengthening to the principles of nutrition; 4) strengthening to the management; and 5) strengthening to the principles of happiness; and 6) strengthening to the status of the family.

4. The knowledge gained is the CBB model, which includes C = creating a strong family head, meaning creating a strong family head; B = building strength between people in the family, meaning building strength between people in the family; and B = building and strengthening family status, meaning building and strengthening the family status.

Keywords: Theravada Buddhist philosophy; strength; family

1. บทนำ

มนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นมาบนโลกนี้เพียงร่าพั้ง แต่มนุษย์เกิดขึ้นมามากมายบนโลกนี้ดังที่ปรัชญาและศาสนาต่างได้กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์ เช่น พุทธศาสนากล่าวถึงการกำเนิดมนุษย์ไว้ในอัครัญญสูตรว่า มนุษย์ยุคแรกที่ลงมาเกิดบนโลกคือ อากัสสรพรหม ซึ่งเป็นพรหมชั้นหนึ่งในพรหมโลก พรหมเหล่านั้นมากันเป็นจำนวนมาก ไม่ได้มาเพียงองค์เดียว จากนั้นการพัฒนาการความเป็นพรหมมาเป็นมนุษย์ ก็ได้ดำเนินไปจนกลายเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ มีเพศชาย เพศหญิง และสมสู่กันเป็นสามีภรรยาอยู่กันเป็นครอบครัวกลายเป็นสังคมมาจนถึงปัจจุบัน (ที.ปา. 15/56-62/150-160) จากที่กล่าวมานี้ทำให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและความเป็นสัตว์สังคมและการไม่ชอบอยู่โดดเดี่ยวของมนุษย์ พวกเขาจึงอยู่รวมกันเป็นสังคม เริ่มจากสังคมที่เล็กที่สุดคือ ครอบครัว หลายครอบครัวรวมกันเป็นหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเป็นตำบล เป็นอำเภอ เป็นจังหวัด หลายจังหวัดรวมกันเป็นประเทศชาติ หลายประเทศชาติรวมกันเป็นโลก จากคำกล่าวประโยคทำให้เห็นว่ามนุษย์นั้นมีหลาย

เผ่าพันธุ์ หลายภาษา เพราะในโลกนี้มีหลายประเทศหลายทวีป จึงแตกต่างกันทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมประเพณี ในเรื่องการแต่งตัว อาหาร ความเชื่อด้านศาสนา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ เพราะมนุษย์ชอบอยู่กันเป็นกลุ่มทั้งนี้อาจจะเพื่อความอบอุ่นใจ เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์กันและกัน จึงมีการแต่งงานมีคู่ครอง มีบุตรสืบตระกูล มีเพื่อนฝูง (บุญมี แทนแก้ว, 2546, หน้า 7) ฉะนั้นการมีความครอบครัวจึงเป็นความต้องการข้อแรกๆ ซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เพราะครอบครัวคือ การอยู่ร่วมกันของสามี-ภรรยาหรือชายหญิงคู่หนึ่งที่รักใคร่ชอบพอกันแล้วก็ตกลงปลงใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกันโดยการแต่งงานกันตามประเพณี เมื่อแต่งงานกันแล้วจากหนุ่มสาวธรรมดาที่รักใคร่ชอบพอกันก็เปลี่ยนสถานะมาเป็นสามี-ภรรยา เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาเป็นไปด้วยความสุขความเจริญไปตลอดสมกับคำกล่าวที่ว่า อยู่กันจนถึงไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร สามีเป็นของคู่กับภรรยา เรียกกันตามคำของชาวบ้านทั่วไปว่า ผัวเมีย เป็นของคู่กัน ถ้าไม่มีภรรยา

ไม่มีสามี โดยในตรงกันข้าม ถ้าไม่มีสามีก็ไม่มีภรรยา ฉะนั้นทั้งสองคนจึงมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างใกล้ชิดและจำเป็น (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), 2535, หน้า 136) จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคนสองคนที่ตัดสินใจสร้างสังคมเล็กๆ เพื่อร่วมกันสร้างอนาคตที่ดีไว้รอบุตรธิดาของตนที่จะเกิดมา สามีและภรรยาเป็นจุดเริ่มต้นของสัมพันธภาพที่สำคัญที่สุดในครอบครัว ถ้าสามีและภรรยามีความรักใคร่เข้าใจซึ่งกันและกันพยายามปรับตัวเข้าหากันมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันเต็มใจร่วม ทุกข์ร่วมสุขกันในครอบครัว มีการสื่อสารที่ดีต่อกันตลอดจนรับผิดชอบและแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในครอบครัวร่วมกันก็แสดงถึงคุณภาพชีวิตสมรสที่ดีของคู่สามีภรรยาแต่ในทางตรงกันข้ามหาก สามีภรรยามีสัมพันธภาพที่ไม่ดีต่อกัน ขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่รักใคร่ปรองดองกันและขาดความรับผิดชอบร่วมกันแล้วไซ้รย่อมเกิดความขัดแย้งรุนแรงถึงขั้นทำให้ครอบครัวต้องแตกแยกสลายลง หรือทำให้ครอบครัวขาดความสุขและมีปัญหาซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาสังคมในที่สุด (ศิวกพัชร ฉัตรเท, 2561, หน้า 1) สถานะทางครอบครัวของมนุษย์จะสุขจะทุกข์หรืออยู่ด้วยกันได้ยาวนานตลอดรอดฝั่งหรือไม่ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลในครอบครัวโดยเฉพาะสามีภรรยา ผู้เป็นหลักหรือเป็นผู้นำครอบครัว หลักประพฤติปฏิบัตินั้นในทางปรัชญาเรียกว่า จริยศาสตร์ พุทธศาสนิกชนก็เช่นกันปฏิบัติตามหลักพุทธจริยศาสตร์มาตั้งแต่ในอดีตสมัยพุทธธรรมรุ่งเรืองทำให้ครอบครัวเข้มแข็งอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตลอดมารวมถึงพุทธศาสนิกชน

ในประเทศไทย

จากอดีตจนถึงปัจจุบันสังคมไทยได้ผ่านกระบวนการพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว 3 ยุค คือ ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะยุคข้อมูลข่าวสารหรือยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตได้อย่างมากมายเหนือสิ่งอื่นใดทำให้ชีวิตและสังคมกลายเป็นชีวิตและสังคมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “สังคมยุคดิจิทัลหรือยุคโลกาภิวัตน์” (โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และพุทธชาติ คำสำโรง, 2554, หน้า 1) สังคมปัจจุบันการคมนาคมและการสื่อสารสะดวกรวดเร็ว การเดินทางข้ามไปมาระหว่างรัฐง่ายขึ้น ทำให้มนุษย์เข้าใจภาษาและความอยู่ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของกันและกันได้ทั่วโลก หญิงชายที่ต่างชาติต่างภาษาจึงมีโอกาสดำรงงานกันมากขึ้น ทำให้เกิดการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมโดยเฉพาะในประเทศไทยการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติ ต่างภาษานั้นถึงแม้ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่จะแตกต่างกันไม่ว่าจะอยู่ในประเทศตนเองหรือไปอยู่ประเทศสามี มีอยู่เป็นจำนวนหนึ่งเลยทีเดียวเหตุผลที่หญิงไทยตัดสินใจแต่งงานกับชาวต่างชาติ นั้นสาเหตุหนึ่งคือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจหรือปัญหาปากท้อง เพราะว่าหญิงชาวอีสานส่วนมากมีฐานะยากจนเมื่อพบกับชายต่างชาติและได้รับการช่วยเหลือครอบครัวจากฝ่ายชายอย่างจริงจัง เพราะในบางกรณีหญิงที่แต่งงานกับชาวต่างชาตินั้นอาจจะมิบุตรที่เกิดจากสามีเดิม หลังจากเลิกกับสามีคนเดิมจึงต้องรับภาระเลี้ยงดูทั้งบุตรของตนและบิดา

มารดาที่สูงอายุ ซึ่งชายชาวต่างชาติเหล่านั้นเข้าใจ และยินดีที่จะช่วยเหลือเป็นอย่างดี จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ฝ่ายหญิงยินดีและตัดสินใจแต่งงานด้วยในที่สุด (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และวิไลวรรณ มหาวีรวัฒน์, 2549, หน้า 15) จากคำกล่าวที่ยกมานี้ทำให้เราเห็นจุดเริ่มต้นของความรักและทำให้ตกลงปลงใจที่จะแต่งงานกันใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยาสร้างครอบครัวไปด้วย สิ่งนั้นคือความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตแต่งงาน และนอกจากนี้ยังพบว่า การที่หญิงไทยได้แต่งงานกับชาวต่างชาตินอกจากความรักที่มีปัจจัยเกื้อหนุนแล้วยังเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจฐานะค่านิยม และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่นำไปสู่กระบวนการทำวิจัยในครั้งนี้

จากความเป็นมาและสภาพปัญหาที่ได้นำเสนอมาแล้วนี้ทำให้ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะทำการวิจัยเรื่อง บุรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อหาคำตอบว่าเมื่อการนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตระหว่างหญิงไทยกับชาวต่างชาติว่าจะมีความมั่นคงในชีวิตการแต่งงานอย่างไร และงานวิจัยนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้สนใจต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว

3. เพื่อบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด

4. เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว และหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
2. ศึกษาบริบทพื้นที่วิจัย ได้แก่ ครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด
3. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาร่วมวิเคราะห์กับข้อมูลเชิงพื้นที่ เพื่อสรุปเป็นประเด็นปัญหาเพื่อใช้ในการสนทนากลุ่ม
4. จัดการสนทนากลุ่มเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ถึงการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด แล้วนำไปสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย
5. การสร้างเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยการนำผลที่ได้จากการสนทนากลุ่มมา

สร้างเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

6. การสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยเครื่องมือที่สร้างขึ้น และได้ผ่านตรวจสอบความเชื่อมั่นจากผู้ทรงคุณจำนวน 5 ท่าน แล้ว เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ครบถ้วน และชัดเจน จากบุคคลที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มซึ่งบุคคลดังกล่าวเป็นผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี จำนวน 15 คน

7. การวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ 1) จัดหมวดหมู่ข้อมูลจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และการสัมภาษณ์เชิงลึกที่ได้มาทั้งหมด 2) แยกแยะข้อมูลในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบ 3) เปรียบเทียบข้อมูลลักษณะที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน 4) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี 5) สรุปการวิเคราะห์ข้อมูล และอภิปรายผล

4. สรุปผลการวิจัย

การทำวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว พบว่า เป็นวิธีการอยู่ร่วมกันของคู่สามีภรรยาที่มีจุดหมายเพื่อสร้างครอบครัวให้มั่นคงด้านฐานะ และมีทายาทเพื่อสืบตระกูล

ดำเนินชีวิตด้วยความสุจริต ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีใน 5 ด้าน คือ ด้านสัมพันธภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านทุนทางสังคม และด้านบทบาทหน้าที่ และพบว่า ครอบครัว เป็นสังคมขนาดเล็กที่เป็นจุดเริ่มต้นของคำว่า สังคม ที่ประกอบด้วย มารดา บิดา และบุตร ประเภทของครอบครัวแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยว เป็นครอบครัวเดี่ยวนี้แยกออกเป็น 2 ช่วง คือ (1) ครอบครัวพื้นฐานของมนุษย์หรือเรียกว่า ครอบครัวแรก (2) ช่วงที่ 2 เป็นครอบครัวเดี่ยวที่แยกออกจากครอบครัวขยาย ครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และครอบครัวข้ามรุ่น เป็นต้น เหล่านี้เรียกว่า ครอบครัวเดี่ยว ส่วนครอบครัวขยาย คือ ครอบครัวที่มีสามชิกอยู่ในครอบครัวเดียวกันถึง 3 ชั่วอายุ ได้แก่ ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย พ่อ แม่ และบุตรหลาน ครอบครัวขยายนี้ เป็นรูปแบบครอบครัวของชาวไทย โดยเฉพาะชาวไทยอีสาน เพราะชาวอีสานตั้งแต่ยุคแรกๆ นั้นเมื่อบุตรแต่งงานแล้วจะไม่ยอมแยกออกไปสร้างบ้านสร้างครอบครัวใหม่ทันที แต่จะนิยมอยู่บ้านหลังเดียวกับพ่อแม่ไปจนถึงเวลาอันเหมาะสมจึงแยกตัวออกไปสร้างครอบครัวใหม่ และซึ่งพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวเข้มแข็งเกิดจากบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีจุดหมาย คือ การสร้างครอบครัวให้สมบูรณ์โดยการมีบุตรธิดา ที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง พร้อมทั้งจะเกื้อกูลสังคม และครอบครัวข้างปรับตัวได้ในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ไม่หันไปกับปัญหาหรืออุปสรรค เมื่อเผชิญปัญหาก็สามารถร่วมกันแก้ไขจนคล่องไปได้ ประกอบอาชีพ

สุจริต รู้จักประหยัด และออมเพื่อสร้างฐานะครอบครัว โดยมีผู้นำครอบครัวคือ บิดา มารดา ได้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม และทำหน้าที่ในการอบรมดูแลสมาชิกในครอบครัวให้เป็นคนดี

2. หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในจังหวัดร้อยเอ็ด มี 4 ประการ ดังนี้ 1) หลักสมชีวิตธรรม ประกอบด้วย (1) สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน (2) สมสีลา มีศีลเสมอกัน (3) สมจาคา มีจาคะเสมอกัน (4) สมปัญญา มีปัญญาเสมอกัน 2) หลักคิหิสุข ประกอบด้วย (1) อตถิสุข สุขจากการมีทรัพย์ (2) โภคสุข สุขจากการใช้จากทรัพย์ (3) อนนสุข สุขจากการไม่มีหนี้ (4) อนวัชชสุข สุขจากการทำงานที่ไม่เป็นโทษ 3) หลักโภควิภาค หลักการแบ่งทรัพย์ มีวิธีดังนี้ (1) 1 ส่วน (25%) สำหรับเลี้ยงตน และทำประโยชน์ (2) 2 ส่วน (50 %) เพื่อการลงทุน (3) อีก 1 ส่วน (25%) เก็บไว้ใช้ในเวลาจำเป็น และ 4) หลักขราวาสธรรม ได้แก่ (1) สัจจะ มีความซื่อสัตย์ (2) ทมะ มีความข่มใจ (3) ขันติ มีความอดทน (4) จาคะ มีความเสียสละ

3. ผลการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า

3.1 หลักสมชีวิตธรรม ประกอบด้วย สมสัทธา สมสีลา สมจาคา สมปัญญา เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับนกุลปตาคหบดี และนกุลมาตาคหปตานี ถึงสามี และภรรยาปรารถนาที่จะพบกันทั้งในชาตินี้ และชาติหน้าในสมชีวิสุต ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ความว่า คหบดี และคหปตานี ถ้าสามี และภรรยา ทั้ง 2 ฝ่ายหวังจะพบกันทั้งในชาตินี้ และชาติหน้า ทั้งฝ่าย พึงมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน สามี และภรรยาทั้ง 2 ฝ่ายนั้นได้พบกันทั้งในชาตินี้ และชาติหน้า สามีและภรรยาทั้ง 2 ฝ่าย เป็นผู้มั่งคั่ง รู้ความประสงค์ของผู้ขอ สำรวมระวังดำเนินชีวิตโดยธรรม เจริญ คำไพเราะอ่อนหวานต่อกัน มีความเจริญรุ่งเรืองมีความสุข มีความประพฤติเสมอกันทั้ง 2 ฝ่ายรักใคร่ ไม่คิดร้ายต่อกัน ทั้ง 2 ฝ่าย ประพฤติธรรมในโลกนี้มีศีลเสมอกันเสวยอารมณ์ที่น่าย่อมเพิลิตเพิลินบันเทิงใจในเทวโลก

3.2 หลักคิหิสุข 4 คือ สุขของชาวบ้าน สุขที่ชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้สม่ำเสมอ หรือ สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี มี 4 อย่าง คือ อตถิสุข คือ สุขจากการมีทรัพย์ โภคสุข สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ อนนสุข คือ สุขจากการไม่มีหนี้ และอนวัชชสุข คือ สุขที่เกิดจากการประพฤติไม่มีโทษ สุขของคฤหัสถ์ 4 อย่างนี้ เป็นบทสรุปของความเข้มแข็ง เพราะคฤหัสถ์ที่ตั้นย่อมต้องการมีทรัพย์สินที่หา มาได้อย่างสุจริตใช้จ่ายในครอบครัวอย่างเพียงพอ และมีเก็บไว้ใช้ในอนาคต่อไป โดยไม่ต้องไปยืมคนอื่นให้เป็นหนี้เขา หากยืมไม่ได้ก็จะทำให้ตนและครอบครัวลำบาก

3.3 หลักโภควิภาค 4 เป็นหลักการ ใช้ทรัพย์ที่มีอยู่และที่หามาได้ใหม่ โดยแบ่งทรัพย์ ออกเป็น 4 ส่วน ส่วน 1 แบ่งไว้สำหรับเลี้ยงตนเอง และครอบครัว ส่วนที่ 2 และ 3 แบ่งไว้ใช้เกี่ยวกับการลงทุนกิจการงาน เช่น ใช้ลงทุนต่างๆ ส่วนที่ 4 แบ่งเก็บไว้ใช้ในเหตุที่จำเป็นที่เกิดขึ้นในอนาคต

หลักการนี้เป็นหลักการในใช้ทรัพย์สินของครอบครัวให้เกิดประโยชน์ที่สุด หัวหน้าครอบครัวต้องรู้จักหลักการบริหารทรัพย์สินที่ครอบครัวมีอยู่ให้เกิดประโยชน์ที่สุด ตามหลักพุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิดการบริหารทรัพย์สินไว้ว่า เมื่อหารทรัพย์สินมาได้ในแต่ละครั้งควรแบ่งทรัพย์สินออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วน 1 แบ่งไว้ใช้จ่ายเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ส่วนที่ 2 และ 3 แบ่งไว้ใช้จ่ายเรื่องการทำงานหรือใช้เป็นทุน ใช้ลงทุนใจกิจการของครอบครัวต่อไป ส่วนที่ 4 เก็บไว้ใช้เมื่อคราวจำเป็น

3.4 หลักฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ สัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ เป็นหลักการสำคัญของฆราวาสผู้ครองเรือนที่หวังความสุขความเจริญภายในครอบครัวรวมถึงสังคมควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะจากปัญหาใหญ่ 2 ปัญหาที่ได้กล่าวในเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเลิกรากันของหญิงไทยที่แต่งงานกับคนต่างชาติ หรือการเลิกรากับสามีคนไทยที่มีสาเหตุมาจากการนอกใจ หรือปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในครอบครัว ปัญหาเหล่านี้เกิดจากความไม่จริงใจหรือการขาดสัจจะต่อกันนั่นเอง ปัญหาเรื่องชู้สาวในปัจจุบันนี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมากเป็นลำดับต้นๆ ของสังคมไทยจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้หญิงชาวร้อยเอ็ดที่แต่งงานกับชาวต่างชาติพบว่า เหตุที่ทำให้ชีวิตการแต่งงานจบลงเพราะว่า ปัญหาเรื่องความไม่จริงใจ ขาดความซื่อสัตย์ ความอดทนที่สำคัญคือขาดการสละอารมณ์ ความคิดที่ทำให้เป็นคนถือตัวถือความคิดของตนเป็นหลัก จนไม่สามารถปรับตัวเข้าหากันได้ ไม่ยอมรับประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อด้านศาสนาที่แตกต่างกัน ส่วนคู่ไหนที่มีความจริงใจ

ปัญหาดังกล่าวมานี้ก็หมดไป และสามารถปรับตัวเข้าหากัน สร้างความรักความอบอุ่นขึ้นในครอบครัว ทำให้ครอบครัวเกิดความเข้มแข็ง หลักพุทธปรัชญาทั้ง 4 หลัก ที่บูรณาการในการใช้ชีวิตร่วมกันของหญิงไทยกับชาวต่างชาตินี้จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวด้วยการมีหลักการสำคัญทั้ง 4 ประการนี้ครองใจทั้งหญิงและชายจะทำให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันในรูปแบบครอบครัวตลอดไป

4. การนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ และนำเสนอเป็นองค์ความรู้เป็น CBB MODEL ได้ดังนี้

4.1 C = Creating a strong family head การสร้างหัวหน้าครอบครัวให้เข้มแข็งในการสร้างหัวหน้าครอบครัวให้เกิดความเข้มแข็งด้วยการให้เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลรู้ทันเหตุการณ์บ้านเมืองรู้ทันสถานการณ์ของโลกและในประเทศ รู้จักชุมชน รู้ความเคลื่อนไหวสังคม และเป็นคนที่หน้าเชื่อถือ ทำให้มีเครือข่ายที่สามารถช่วยเหลือกันได้

4.2 B = Building strength between people in the family คือ การสร้างความเข้มแข็งระหว่างบุคคลในครอบครัว การสร้างความเข้มแข็งระหว่างสามีภรรยาคือหญิงชาวร้อยเอ็ดกับสามีชาวต่างชาติ ด้วยการ ใช้ สัจจะ ความจริงใจต่อกัน และใช้ สัจจะ ความจริงใจ ทมะ ความซื่อสัตย์ อดทน และจาคะ การสละ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของสมาชิกในครอบครัว

4.3 B = Building and strengthening family status คือ การสร้างสร้างความเข้มแข็งทางฐานะครอบครัว การสร้างความเข้มแข็งในด้านกายภาพของครอบครัวหรือดาฐานะของครอบครัว โดยการสร้างระเบียบวินัยในการใช้จ่ายทรัพย์สินที่หามาได้ เช่น ส่วนที่ใช้จ่ายในครอบครัวแต่ละวัน ใช้จ่ายเกี่ยวกับการทำงาน หรือลงทุน และใช้ในเวลาจำเป็น หากมีการจัดระเบียบวินัยในการใช้จ่ายดังกล่าวนี้ ฐานะครอบครัวย่อมดีขึ้น มีทรัพย์สินช่วยจ่ายได้อย่างสะดวก ทั้งยังไม่เป็นหนี้คนอื่น

5. อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจหลายประเด็นมาเพื่อการอภิปรายผล ดังนี้

1. ครอบครัว คือ สังคมปฐมภูมิที่มีขนาดเล็กประกอบด้วย มารดา บิดา และ บุตร อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายการมีครอบครัวเป็นการใช้ชีวิตร่วมกันของคน 2 คน ที่มีจุดมุ่งหมายคือ การสร้างครอบครัวให้สมบูรณ์โดยการมีบุตรธิดา ที่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง พร้อมทั้งจะก่อเกิดสังคมและครอบครัวที่ปรับตัวได้ในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไม่หวั่นไหวไปกับปัญหาหรืออุปสรรค เมื่อเผชิญปัญหาที่สามารถร่วมกันแก้ไขจนลุล่วงไปได้ด้วยดี ประกอบอาชีพสุจริต รู้จักประหยัดและออมเพื่อสร้างฐานะของครอบครัว สอดคล้องกับนักเศรษฐศาสตร์เหมาะสมประสิทธิ์ (2560, หน้า 45) ได้ทำวิจัยเรื่อง

องค์ประกอบและเกณฑ์ชี้วัดพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย พบว่า พฤติกรรมเชิงพุทธที่มีผลต่อความเข้มแข็งของครอบครัวในสังคมไทย ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ และ 60 ตัวบ่งชี้ คือ 1) องค์ประกอบด้านหลักธรรมสำหรับครอบครัวมี 11 ตัวบ่งชี้ 2) องค์ประกอบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวมี 8 ตัวชี้วัด 3) องค์ประกอบด้านการเลี้ยงดู มี 7 ตัวชี้วัด 4) องค์ประกอบด้านการเรียนรู้เพื่อเท่าทันเปลี่ยนแปลงมี 6 ตัวชี้วัด 5) องค์ประกอบด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจมี 6 ตัวชี้วัด 6) องค์ประกอบด้านการพึ่งพาตนเองทางสุขภาพมี 8 ตัวชี้วัด 7) องค์ประกอบด้านการจัดการปัญหาภาวะเสี่ยงและการปรับตัวในภาวะยากลำบากมี 8 ตัวชี้วัด 8) องค์ประกอบด้านทุนทางสังคมมี 6 ตัวชี้วัด เป็นต้น

2. หลักพุทธปรัชญาที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ได้แก่ 1) หลักสมชีวิตา 2) หลักคิหิสุข 3) หลักโภควิภาค 4) หลักฆราวาสธรรม ทั้ง 4 หลักนี้เมื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตคู่จะเป็นเพื่อความมั่นคง และความเจริญของครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมกัลป์ยภัณฑ์พัฒนกุล และคณะ (2560, หน้า 78) ได้ทำวิจัยเรื่อง หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามแนวพุทธศาสนา พบว่า หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น ฆราวาสธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น เป็นหลักธรรมที่นำความสำเร็จมาสู่ครอบครัว โดยการดำเนินชีวิตอย่างมีแบบแผน สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากหลักธรรมคำสอน

เกี่ยวกับการสั่งสอนบุตรธิดา เป็นต้น สอดคล้องกับ งามตา วนิทานนท์ (2545, หน้า 14) ได้ทำวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผลของคุณภาพ ชีวิตสมรสในครอบครัวไทยได้อธิบาย พบว่า การ วัดคุณภาพชีวิต สมรสของสามีภรรยาไทย สามารถ วัดได้หลายวิธี เช่น 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส เป็นการแสดงความเห็นใจซึ่งกันและกัน 2) การ ปรับตัวระหว่างคู่สมรส 4 ด้าน คือ การมีความคิด การกระทำที่สอดคล้องกันมีความพึงพอใจต่อกัน การยึดเหนี่ยว ผูกพันกัน การแสดงความรักใคร่ต่อกัน

3. การนำหลักพุทธปรัชญาทั้ง 4 ประการ มาบูรณาการเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว หญิงไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติด้วยวิธีการ คือ การนำหลักสมชีวิตธรรม ไปเพื่อสร้างคู่สามีภรรยาให้ มีวิสัยทัศน์ที่ถูกต้องหรือเป็นสัมมาทิฐิ นำหลัก ฆราวาสธรรม ไปเป็นแนวทางเพื่อสร้างความ เข้มแข็งด้านความสัมพันธ์ของครอบครัวนำหลัก โภควิภาค ไปเพื่อใช้ในการบริหารจัดการครอบครัว และนำหลักศิลาไปเป็นแนวทางในการสร้างความ เข้มแข็งด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานะแก่ ครอบครัว สอดคล้องกับพระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ และคณะ (2560, หน้า 123) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องโมเดล ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของครอบครัวเข้มแข็งใน สังคมไทยพบว่า โมเดลเชิงสาเหตุของครอบครัวเข้ม แข็งในสังคมไทยได้รับอิทธิพลโดยตรงจาก ฆราวาส ธรรม 4 และการทำหน้าที่ของครอบครัว และได้รับ อิทธิพลทางอ้อมจากฆราวาสธรรมผ่านการทำ หน้าที่ของครอบครัวและความผาสุกทางจิต วิญญาณ สอดคล้องกับพระอธิการสนอง ปภสฺสโร (2556, หน้า 57) ได้ทำวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้

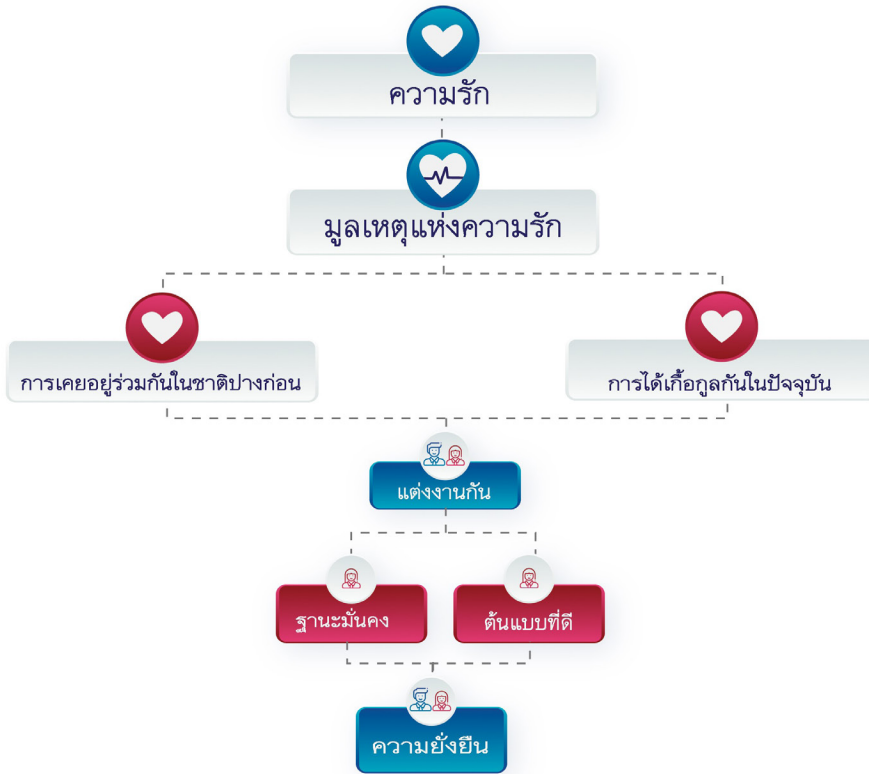
หลักพุทธจริยธรรมในการครองเรือนของหญิงไทย ที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในเขตอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า หญิงไทยที่สมรสกับชาว ต่างชาติในเขตอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด ยึดถือศีล 5 และสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักในการครอง เรือน ถึงแม้ว่าบางรายจะไม่สามารถรักษาศีล 5 ได้ ครบทุกข้อหรือสังคหวัตถุ 4 ทุกข้อก็ตาม แต่เมื่อนำ หลักดังกล่าวไปปฏิบัติแล้วทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดี ขึ้นและครอบครัวมีความสุข

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป
 - 1.1 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับหลักพุทธ ปรัชญาเพื่อพัฒนาสัมพันธ์ภาพที่ดีของสามีและภรรยา
 - 1.2 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการนำหลัก พุทธปรัชญามาเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ของครอบครัวในยุคปัจจุบัน
 - 1.3 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับแรงจูงใจของ หญิงไทยในการตัดสินใจแต่งงานกับชายต่างชาติ

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธปรัชญา เถรวาทเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวหญิง ไทยที่แต่งงานกับชาวต่างชาติในจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า คนที่สามารถแต่งงานอยู่กัน เป็นครอบครัวจนนำไปสู่ความมั่นคงในด้านฐานะ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะ ความรักที่มีต่อกัน และความรักนั้นมีมูลเหตุแห่ง การเกิด 2 ทาง คือ การเคยอยู่ร่วมกันในชาติปาง ก่อนและการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และวิไลวรรณ มหาวีรวัฒน์. (2549). ผลกระทบที่เกิดจากการใช้จ่ายของกลุ่มคู่สมรสชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวหรือตั้งถิ่นฐานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อรายได้และการจ้างงานของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบจำลองปัจจัยการผลิต-ผลผลิตของภาค. (รายงานการวิจัย). ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจอีสาน คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

งามตา วนินทานนท์. (2545). การวิเคราะห์ดัชนีเชิงเหตุและผลของคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.

ณัฏสรส์ เหมาะะประสิทธิ์. (2560). องค์ประกอบและเกณฑ์ชี้วัดพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- บุญมี แทนแก้ว. (2546). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2535). *หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์ (คนดีและคุณสมบัติพิเศษของนักบริหาร)*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ และคณะ. (2560). *โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของครอบครัวเข้มแข็งในสังคมไทย*. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการสนอง ปภสฺสโร (คณะพรหม). (2556). *การประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมในการครองเรือนของหญิงไทยพุทธที่แต่งงานกับชาวต่างชาติ ในเขตอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิฒนะ กัลป์ยาน์พัฒนกุล และคณะ. (2560). *หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามแนวพุทธศาสนา*. (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิวาพัชร ฉัตรเท. (2561). *การสร้างสัมพันธภาพในการครองเรือนของคู่สมรสเชิงพุทธ*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โสวิทย์ บำรุงภักดี และพุทธชาติ คำสำโรง. (2554). *การวิเคราะห์ทัศนคติการอยู่ก่อนแต่งงานของประชาชน: กรณีศึกษาเทศบาลนครขอนแก่น*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.